

אילו של יצחק

ה' תמוז	כניסת שבת	יציאת שבת
19:08	20:30	20:30
19:31	20:33	20:34
19:22	20:34	20:30
19:28	20:30	20:34

פרשת "חקת"

עד לסופה של פרשת השבוע הקודמת, פרשת "קרח", קראנו את תולדותיו של דור יוצאי מצרים, חטאיו וכיליונו במדבר. החל מפרשת "חוקת", מתארת התורה את תולדותיו של דור הבנים, העומד מוכן מראשיתה של שנת הארבעים לכניסתו אל הארץ.

בתחילת פרשתנו, מצוייה פרשת פרה אדומה כחיץ בין שני הדורות. מבחינת עניינה, שייכת פרשה זו לדיני טומאה וטהרה שבספר ויקרא. הצבתה בקו התפר הנוכחי מסמנת את סיום הגזרה שנגזרה על דור יוצאי מצרים בעקבות חטא המרגלים, כלומר: עם סיום תהליך זה של ההבחנה בין שני הדורות מגיע שלב ההיטהרות מטומאת המוות לקראת החיים.

במשך אלף וחמש מאות השנים עד חורבן הבית השני, נעשו תשע פרות אדומות בלבד. הפרה האדומה יקרת מציאות היא. מעשה והוצרכו ישראל לפרה אדומה, ולא מצאו. הגיע להם הידיעה שבעדרו של נוכרי אחד מצויה פרה אדומה. הלכו אצלו ואמרו לו: "מכור לנו את הפרה האדומה שברשותך, שאנו נצרכים לה". אמר להם: "אדרבה, תנו את דמיה וקחוה!".

שאלו אותו: "וכמה הם דמיה?" אמר להם: "ארבעה זהובים". עד שהם הולכים להביא את הדמים, תמה אותו גוי: לשם מה צריכים היהודים פרה מעדרי, ופרה זו דווקא? התעניין, וסיפרו לו עניין הפרה אדומה. הבין איזה אוצר מצוי ברשותו. כיוון שבאו והביאו את הדמים, אמר להם: "התחרטתי, ואיני מוכרה".

הבינו, ואמרו לו: "שמא להוסיף על דמה אתה מבקש? אמור כמה אתה רוצה". כיוון שראה אותם דחוקים, העלה את דמיה לאלף זהובים! הסכימו, והלכו להביא את הדמים.

אמר לנוכרי אחר, חברו: "בוא וראה איך אני צוחק ביהודים אלה! כלום הם מבקשים, אלא פרה שלא עלה עליה עול. הרי אני נוטל את העול ונותנו עליה, מצחק בהם ונוטל את ממונם".

עשה כך, נתן עליה את העול כל הלילה ובבוקר הסירו. הגיעו חכמי ישראל וצורו המעוות בידם. הראו לו את הזהב הרב, שמח והוציא להם את הפרה, הסתכלו בה והבינו הכל. כי סימן מובהק יש לפרה שלא עלה עליה עול. שתי שערות יש בצווארה במקום נתינת העול, שכל זמן שלא עלה עליה הרי הן זקופות, וכשעלה עליה העול הן נכפפות. ועוד סימן, שכל זמן שלא עלה העול, עיניה מביטות נכוחה. ברגע שהעול עולה עליה, פוזלות עיניה לעבר העול בחשך ובחוסר מנוחה. כיוון שראו שהשערות כפופות והעיניים מעביר מבטן לאחור, אמרו לאותו רשע: "טול את פרתך, אין אני צריכים לה".

כיוון שראה שהחזירו לו את פרתו והפסיד במו ידיו כל אותו אוצר, אמר: "ברוך שבוחר באומה הזו, וחלק מחוכמתו ליראיו!" נכנס לביתו וחנק עצמו למוות.

"זאת חקת התורה, אשר-צוה ה' לאמר: דבר אל-בני ישראל, ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין-בה מום, אשר לא-עלה עליה, על." (וי"ט, ב')

ושואלים חז"ל, לכאורה, הרי מענייני טהרה מדבר כאן הכתוב, וא"כ, צריך היה לכתוב "זאת חקת הפרה", או "זאת חקת הטהרה, מדוע נקט הכתוב בלשון "זאת חקת התורה"?

אמר רבי אהרון מקרלין זי"ע - מכאן רמז - שהטהרה היא היסוד לחיי תורה, ואינה רק מצוה כיתר המצוות, אלא יסוד המצוות!

ואומרים בשם צדיקים, שזאת רצתה התורה לרמוז! "זאת חקת התורה" - אם רצונכם שדברי התורה יכנסו ויחקקו בתוך לבכם, ותוכלו להבינה מתוך בינה ודעת, התנאי הראשון לכך הוא - "טהרת האדם, ובכללם טהרת המחשבה והלשון"! כי ללא שהאדם מקדש את עצמו להיות כלי מוכן לקבל ולהבין את התורה, אין התורה יכולה להיכנס לתוך מוחו.

וממשיכה התורה ומפרטת את דיני הטהרה:

"זאת, התורה, אדם, פי-מוות פאהל: כל-הבא אל-האהל וכל-אשר פאהל, יטמא שבֿעֿת ימים." (וי"ט, י"ד)

אמר ריש לקיש: אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר "זאת התורה אדם כי ימות באוהל" (ברכי"ג ע"ב). ויש לתמוה: מה פשר הביטוי "להמית את עצמו באוהל של תורה"? כיצד שייך ביטוי זה לתורה? והרי התורה היא תורת חיים, וכתוב: **"וישמרתם את-חקתי ואת-משפטי, אשר יעשה אתם האדם וחי בהם: אני, ה'." (ויקרא), "מרבה תורה – מרבה חיים" (אבות), "צד-חיים היא, למהוזקקים בה; ונתמקה מאשר" (משל), והתורה מעידה: "בראה נתתי לפניך היום, את-חיים ואת-הטוב" (דברים), ונשאל כל העוסק בתורה, ויאמר לנו "תורת ה' תמימה, משיבת נפש" ודבריה "הנחמדים-מן-הזב, ומפז רב; ומתוקים מדבש, ונפת צופים." (תהילים). אם כך מה עניין "הממיתים עצמם באוהל של תורה"?**

נבאר את הדברים במעשה שהיה:

ירוחם הסוחר הצליח מאד בעסקיו הרבים. סדר יומו היה עמוס מאד. דקות ספורות בלבד ארכה כל תפילה, בלי מניין, בלי קביעת זמן ומקום. גם ללימוד התורה לא הצליח למצוא זמן "מיותר". יום רודף יום. שבוע חולף ולאחריו עוד אחד. החודשים הרבים מצטברים לשנים ארוכות, עד שיום אחד זה קרה.

מיועדנו ירוחם נקלע לאסיפת חיזוק, ושם קלטו אזניו את דרשתו המלהיבה של הרב איך שהוא מעורר את הקהל לקבוע עתים בתורה:

"וכי מה תכליתו של האדם? זעק הרב ממעמקי לבו

"לשם מה בא לעולם? לצורך אכילה ושתייה ושינה ועבודה?"

"אם כך ממה נשתנה מהבהמה שמתעסקת בדברים אלו יום יום?!"

"לשם מה נוצר?..."

ואז הסביר הרב - "זאת התורה אדם כי ימות באהל" - אין התורה נקנית אלא במי שממית עצמו עליה, להמית עצמו ממש, שהאדם יעשה עצמו כמות וכהרוג בזמן שעוסק בתורה, ושום דבר מהבלי העולם לא יטרודוהו בעת הלימוד".

ירוחם מביט בזקנו המלבין, מתבונן על שנותיו הרבות שחלפו עברו בהבל ותוהו, מהרהר על קצו המתקרר, והנה קרב יומו שיצטרך לעמוד לפני המשפט הגדול, והשאלה הגדולה שיישאל: "קבעת עתים בתורה?" מה יענה עליה. תיכף התחזק בהחלטה נחושה ויהי מה - קביעת עתים לתורה, יום יום, חוק ולא יעבור.

ירוחם היה סוחר חכם, והבין כי אם לא יקבע את ראשית יומו לשעת לימוד חוק ויציב, לא ימצא פנאי אחר במשך היום או הלילה, לכן התחיל ממחרת בבוקר בקביעת עת ללימוד התורה - מיד לאחר סיום תפילת שחרית. הוא נזכר באמרם ששמע פעם - "ראשית עריסותיכם תרימו" - להרים ולהפריש את ראשית היום, תחילת היום לשמים.

לא קל היה הדבר בתחילה, לאחר שנות ניתוק רבות מלימוד רצוף, אך הוא ידע שכאשר פותח הוא פתח קטן של מחט - מיד נפתחים לו ממעל פתחי סייעתא דשמיא גדולים כשערי אולם רחב ידיים, והבא לטהר מסייעין אותו, וכך הצליח ללמוד בחשק ובחיות.

ואמר **"תפארת שלמה"**: על האדם להשתדל לעסוק בדברי תורה ובמעשים טובים כל זמן שהוא בחיים בעוה"ז, ואל יאמר שכאפנה אשנה, שמא לא יפנה, וצריך שכל שעה וכל רגע שהוא חי בעוה"ז יהיה יקר בעיניו לנצלם ללימוד התורה הקדושה, כי אח"כ אפילו אם ייתן כל הון שבעולם לא יתנו לו לחזור לעולם אף ליום אחד כדי לתקן מה שקלקל. ומסופר (פ' דרבי אליעזר פ' מג"ג) על ריש לקיש שביום שנסתלק מהעוה"ז מתו גם שני חבריו לשעבר הגזלנים שפרש מהם, וכשראו בעולם העליון את הכבוד הרב שעשו לריש לקיש בגן עדן, ושאותם דחפו מדחי אל דחי, צעקו בצר להם, מה נשתנה הוא מאתנו, הלא הוא היה אחד משלנו, והשיבו להם, הוא פרש מכם לעסוק בתורה ובמעשים טובים. אז ביקשו שיתנו להם לחזור לעולם התחתון שיוכלו לעסוק בתורה, ענו להם, אחרתם את המועד, היה לכם לחזור בתשובה בעת שהייתם בחיים.

כלומר: עלינו לעסוק בתורה ובעבודת ה' באותה התשוקה והחשק כאילו שביקשנו והתחננו בעולם העליון שיתנו לנו לחזור ולו ליום אחד לעולם הזה - ונתנו לנו. כמה יקר היה בעינינו יום זה!?

האדם מכונה "עיר קטנה" / "עולם קטן". יש בו כוחות שונים, מאווים שונים, מעשים מגוונים, ולא כולם טובים. ומידת הדין אורבת, המקטרג ממתין ומצפה, הסכנות רבות. איך ניצלים מהן? אם "בעיר" זו יהיה "צדיק" - ממש כמו בסדום, שיגן עליו. אם נייחד חלק מהיום לשיעור תורה באמצעות נוסף ידיעות והלכות, נקנה השקפה נכונה, נתקרב אל הבורא יתברך, רצונו ומצוותיו. פינה זו בסדר יומנו, הקדשה זו של זמנו ומעניינו, יהיו בגדר אותו "צדיק" המגן על ה"עיר" כולה - על הלומד עצמו ועל עירו המורחבת - כל ביתו.

עם הגיעם לקדש, בראשיתה של שנת הארבעים, והתייצבותו של דור העתיד לרשת את הארץ סמוך לגבולה, נתקל העם בבעיה מוכרת:

"ולא-היה מים, לעִזָּה; וְיַקְהֵלוּ, עַל-מַשֶּׁה וְעַל-אֶהֱרֹן." (במדבר, כ', ב')

מצוקה זו גורמת לעם תסכול רב: האם לא תמו נדודיהם במדבר? האם לא הגיעה עת כניסתם לארץ? הלא הדור היוצא ממצרים כבר נסתלק, וחטא המרגלים כבר נרצה, והם, הבנים, כה קרובים אל הארץ הטובה. ואומנם, **בכל תהליך של ציפיה דיוכה - קשים הרועים האחרונים יותר מכל הזמן שלפניהם**. וכך פוקעת סבלנותם להמשך השהייה במדבר, ונשמעת תלונתם על כך שתכלית יציאתם ממצרים לא הושגה, והם עדיין במקום הרע הזה שהוא ההפך הגמור מן הארץ הטובה שאליה הם כה נכספים להגיע.

השם יתברך המבין ללבם, מצווה על משה: **"קח את-המטה, והקהל את-העדה אתה ואהרן אחיך, ודברתם אל-הסלע לעיניהם, ונתנו מימיו" (כ, ח)**
"ויקחלו משה ואהרן, את-הקהל... ויאמרו להם, שמעו-נא המורים--המן-הסלע הזה, נוציא לכם מים. ויזם משה את-ידו, ויך את-הסלע במטהו--פעמים;" (שם, י-י"א).

בעטיו של מעשה זה נגזר על מושיעיהם של ישראל שלא יזכו לבוא אל ארץ היעוד. וראוי להקדים, שאין בכוחנו לבאר ענין חטא ימי מריבה של משה רבנו אבי הנביאים אשר לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים, אך מה שכתוב בתורה צריכים אנו ללמוד מזה עבורנו.

רבנו **חננאל זצ"ל**, מרבנותינו הראשונים (המאה ה-10), כתב שהטענה כנגד משה רבנו, הייתה על אמירתו: **"המן-הסלע הזה, נוציא לכם מים"**, כיוון שמשמע מהמילה "נוציא", כאילו זה מופת ונס של משה רבנו, ובגלל שמה לא ייחס את הנס לקב"ה, ולא אמר: **"יוציא ה' לכם מים"**, על כך נענש. והרי הנס הוא של הבורא יתברך, וכיצד הוא מיחסו לעצמו?

דבריו מקבלים משמעות יתרה, אם נתבונן בהתנהלותו של יוסף הצדיק: כאשר יצא מבור הכלא והובהל אל פרעה, ופרעה מחניף לו ואומר: **"שמעתי עליך דבר, לאמור, תשמע חלום, לפתור אתו."** והוא מסתייג ומכריז: **"לא ולא, בלעדי: אלקים, ינהג את-שלוש פרעה"**. (בראשית, ט"א, ט"ו-ט"ז) הקב"ה הוא הפועל והוא העושה. ויוסף מבין שחוכמתו תושיע אותו רק אם הקב"ה יעזור לו. הוא מבין שאת הכרת התודה **יש לכוון לבורא יתברך**, שגלגל זכות על ידי זכאי, כמו שדוד המלך, הכיר טובה לאביןיגל כששכנעה אותו שלא לנקום בנבל הכרמל, ואמר לה: **"ברוך ה' אלקי ישראלי, אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך שטעמך, וברוך את: אשר פלאתני היום הזה, מבוא בךמים, .. (שמואל א, כ"ה) – בסדר הזה.**

מכאן עלינו ללמוד מוסר השכל על האופן הראוי והנכון בנוגע לחשיבה שלנו, ובנוגע לצורת הביטוי שלנו; שומעים אנו הרבה פעמים, אנשים אומרים כל מיני ביטויים שבשגרה, מהם משמע כביכול שהם עושים, והם יוזמים, והם יעשו' כך וכך... מורי ורבותי! אתה עושה? אתה יוזם? זכור! כך לא מדברים! כך גם לא חושבים! צריך להקפיד תמיד לזכור ולהזכיר **שאת הכל עושה הקב"ה!** בסך הכל הוא עשה לך טובה גדולה ומינה אותך לשליח קטן לעשות את שליחותו. זכור! אתה לא "בעל הבית"! **הכל – מאתו יתברך!**

"ויאמר ה' אל-מושה ואל-אהרן, בהר הזה, על-גבול ארץ-אדום, לאמר: יאסף אהרן, אל-עמיו, כי לא יבא אל-הארץ, אשר נתתי לבני ישראל-על-אשר-מיריתם את-פי, למי מריבה. ... וימת אהרן שם, בראש ההר; ... ויראו, כל-העדה, כי נגע, אהרן; ויבכו את-אהרן שלשים יום, כל בית ישראל." (כ"ב-כ"ט)

מפרש רש"י: **"כל בית ישראל" – "האנשים והנשים, לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו"**.

והמדרש לומד מפסוק זה, שבמיתת אהרן נסתלקו ענני כבוד ונראו ישראל וכדאמר ר' אבהו (ראש השנה ג) אל תקרי ויראו אלא וייראו. ויש לשאול: כיצד נוצרו ענני הכבוד שניתנו לישראל במדבר?

מעשה בחסיד אחד שבא לעשות את שבת פרשת חוקת בחצרו של הרה"ק רבי ישראל מרוזין זיע"א. בסעודת ליל שבת הרחיב הצדיק את הדיבור על שלוש הפרנסות שעמדו לישראל בזור המדבר, משה אהרן ומרים, ועל המתנות הטובות שניתנו לישראל בזכותם של צדיקים אלה, הברא, הענו והמן.

כשכנס החסיד ליטול ברכת פרידה מן הצדיק במוצאי שבת, שוב חזר הרבי וציון באזני האורח את הטובות שיזכו בני ישראל במדבר בזכותם של ג' צדיקי הדור. שאל החסיד ביראת כבוד את הרבי: מדוע ניתנו לישראל ענני הכבוד בזכות אהרן דווקא, ולמה נקראו בפי חז"ל ענני כבוד?

השיב הצדיק: קיבלנו מפי חכמים קדמונים שאדי הנשימה היוצאים מפיות אנשים האוהבים זה את זה, מתחברים באוויר, אהרן הכהן היה כפי שציינו חז"ל אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה' (אבות א' י"ב). בהשפעתו של אהרן אהבו אפוא כל ישראל איש את רעהו, ומן האדים שעלו מפיות שישים ריבוא ישראל ונתחברו יחדיו, נוצרו ענני הכבוד שליוו את שבטי ישראל בשנות נדודיהם במדבר, שמרו עליהם והוסיפו כבוד ויקר לכל ישראל, ולכן נקראו בפי חז"ל ענני כבוד.

חז"ל הקדושים לימדנו, שהקב"ה נוהג עם בריותיו במידה כנגד מידה. **"וכל העושה חסד עם הבריות, זוכה מאיתו יתברך שמו, מאוצר החסד ללא גבול.** וכל מעשה חסד והטבה לבריות שנעשה, הרי הוא קיים לנצח ואינו הולך לאיבוד".

מספר תושב בני ברק: השכנים שלנו, ידעו שאנחנו עומדים לנסוע לחו"ל לשמחה משפחתית. בא השכן, דפק בדלת ביתנו, ושאלתו בכי: "אולי לכבוד החתונה של בנו למזל טוב, תוכלו לתת לנו את הדירה לשבת אופרוף, השבת של העליה לתורה?" אמרתי שאחשוב, ועוד מעט אחזיר לו תשובה.

מצד אחד רציני לתת את הדירה. זו מצווה גדולה ועזרה של ממש, מצד שני – איננו עוזבים את הדירה רק למשך שבת אחת. אנו עוזבים לחו"ל למשך שבוע ימים, מתאמצים לצאת מבית מאורגן ומסודר במיוחד, כדי שיהיה לנו נעים לחזור. כשעוזבים בית למשך שבוע, רוצים לדעת שחזור לבית בדיוק באותו מצב שעזבנו אותו.

חשבתי, חשבנו, שקלנו את הצדדים ולבסוף החלטנו שהצד הראשון יגבר. אנחנו ניתן את הדירה, נזכה במצווה, ונרוויח גם יחסי שכנות משופרים. באותו שבוע פיזונו כולם. אנו רקדנו בחתונה בחו"ל, שכנינו ואורחיהם בחתונה בבני ברק, ואחרי שבוע עמוס חוויות חזרנו אל ביתנו עייפים אך מרוצים.

רק פתחנו את דלת הבית וריח עז היכה באפנו. עמדנו משתוממים, מסתכלים זה על זה ולא יודעים מה לחשוב. הבית נראה מסודר להפליא. האורחים שהיו כאן השאירו את הדירה ממש כמו שקיבלו אותה, אבל הריח, הריח... מאיפה הוא?

התשובה הגיעה מהמקרר. גל ריח נורא נדף ממנו ברגע שפתחנו אותו. התברר שהמקרר היה מנותק מחשמל במשך חמישה ימים. כל המאכלים התקלקלו ונרקבו, ואת כל הבשרים הקפואים הוצרכנו לזרוק. אמדתי את ההפסד בכארבע מאות שקלים.

עם ההפסד התמודדתי איכשהו, שיהיה לכפרה, אבל הריח... הוא לא מיהר לעזוב את ביתנו. ניסינו כל מיני רעיונות. המפעלים למפיצי ריח התעשרו על חשבוננו, ועם כל זה החלטנו החלטה נחושה: לא מספרים לשכנים את מה שקרה. הם לא יודעים שהאורחים ניתקו לנו את המקרר בבלי דעת, ואנחנו לא נלך ונעכיר את מצב רוחם אחרי השמחה ששרתה במעונם. בסיעתא דשמיא, גם לסבל של הריח נזורה קצבה, וכעבור כמה שבועות(!) נעלמה התופעה.

כעבור חצי שנה מאז, מתקשרים אלינו מארגון חסד שפועל גדולות ונצורות, ומציעים לנו להשתתף בזכויות העצומות שנעשות על ידם. הציעו לי לקנות כרטיס הגרלה וקניתי. לא כי חשבתי שאגריל משהו, אלא כי רציני לזכות במצוות צדקה.

אחרי שבועיים מתקשרים מארגון החסד. "כבר תרמנו", הזכרתי. "איננו מתקשרים להתרים", עונים לי, "עכשיו מבשרים לכם על הזוכה המאושרת. זכיתם בפרט 408, מקרר מדגם חדש בשווי אלפי שקלים!"

דהמת. איני רגיל לזכות בהגרלות. אין לי מזל לעניין זה. אבל הפעם הזאת ידעתי כי לא המזל שיחך כאן, אלא החלטתנו האיתנה לדבוק בשלום ובאהבת הזולת, לשמור על שתיקה, לקבל את הנזק שהוסב לנו מניתוק המקרר, ולא להעיב על השמחה של השכנים. זכות השתיקה עמדה לנו, מקרר כנגד מקרר, בהשגחה פרטית מופלאה.

עם ישראל מתקרב לארץ ישראל מכיוון דרום מזרח:

"וינסעו מהר ההר, דרך ים-סוף, לסבב, את-ארץ אדום; ויתקצר נפש-העם, בדרך. וידבר העם, באלקים ובמשה, למה העליתנו ממצרים, למות במדבר; כי אין לחם, ואין מים, ונפשנו קצה, בלחם הקלקל. וישלח ה' בעם, את הנחשים השרפים, וינשכו את-העם; ... (כ"א, ד-ו)

בניגוד למקרה הקודם, בו בקשת העם למים הייתה נזקקת ומובנת, כאן, בא העם בתלונה על איכות המזון שירד מהשמיים במסעותיהם. המן שירד לאבותינו במדבר היה מאכל רוחני עד כדי כך שבני ישראל השוו למלאכים, כנאמר: **"לחם אבירים אכל איש"**, ולפי שהיה מזון רוחני, הוא נבלע באיבריהם ולא היתה בו פסולת.

בא העם בטענה: האם יש ילוד אישה שאוכל ואינו נזקק להיפנות? אמר הקב"ה: אני עשיתי עמכם טובה והשוויתי אתכם למלאכי השרת, ואתם מתרעמים עלי ואומרים: **"ונפשנו קצת בלחם הקלקל!"** והתגובה לא איחרה להם:

נחשים המצויים במדבר לרוב, היכו בעם. וכך נאמר: **"וישלח ה' בעם, את הנחשים השרפים" – שילוח הוא שחרור, כמו שנאמר על נוח "וישלח את העורב"**, "וישלח את היונה". עורב ויונה רוצים ויכולים לעוף, ולא היה צריך אלא לשחררם מן התיבה, להסיר את העיכוב. כך עשה ה' עם הנחשים, הוא הסיר את העיכוב, שעד כה עוכבו מהכיש את בני ישראל.

בבת אחת קלטו בני ישראל את גודל הסכנות האורבות להם במדבר על כל צעד ושעל, ורק כוח הנס של ה' הרחיק אותן מעליהן עד כה.

"ויבא העם אל-משה ויאמרו חטאנו, כי-דברנו בה' ונבד--התפלל אל-ה', ויָסַר מעלינו את-הנחש; ויתפלל משה, בעד העם." (כ"א, ז)

עתה הכירו בקיומן של הסכנות - שהגנת ה' מעבירה אותן מעל פניהם בכל רגע ורגע, והפנימו כי חסד ה' הוא המרחיק מעליהם את הנחשים. מעתה, יהיו העם מלאי הכרת טובה לה'!

וכשם שכך היה במדבר, כך הוא בכל דור ודור, איש איש וחסדי הבורא המקיפים אותו, שום דבר אינו מובן מאליו, שום דבר לא הגיע סתם כך, הכל בחסדי הבורא. נשמח ונודה לבורא עולם על כל הטוב הסובב אותנו.